

Скргій Жадан

МОЖЛИВІСТЬ ЩАСТЯ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ СМЕРТІ

Промова з нагоди присвоєння звання почесного доктора Вроцлавського університету

Колись давно, тридцять років тому, я закінчив педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Влітку 2022-го в центральний корпус університету прилетіла російська ракета. Обгорілий пам'ятник Сковороди лежав на університетському подвір'ї посеред літнього Харкова. Свого часу Сковорода навчав щастю, тонко і делікатно радячи людині дослухатись до самої себе, в собі самій віднаходячи все, необхідне для того, аби почуватись щасливо. І ось він лежав на гарячому камінні, коло розбитих аудиторій, і все це печальне видовище викликало багато питань. Скажімо таких – чи справді ми маємо доводити комусь своє право бути щасливими? Чи наша потреба щастя не є чимось надмірним і невиправданим у світі, де можливими є ракетні обстріли житлових кварталів? І чому наші знання, наш досвід, досвід людства, досвід багатьох поколінь, нездатні убезпечити нас від варварства?

Дивно усвідомлювати, але цього року українські університети вже випускають студентів, чие навчання цілком припало на роки повномасштабної війни. Хтось із них мав можливість ходити до аудиторій і слухати лекції, що переривалися повітряними тривогами, хтось (як студенти, скажімо, харківських університетів) займався дистанційно. Тим не менше – маємо покоління, що отримало освіту в умовах війни. Що стоїть за цією приміткою – «в умовах війни»? Порожні університетські коридори, викладачі, що взяли до рук зброю, комендантська година, попередження про можливий обстріл. Але головне – зламаний час, зсунута перспектива, порушене майбутнє. Час, що втратив свою лінійність, неможливість за щось зачепитись, ґрунт, вибитий із-під ніг. Це неприродне й болоче співіснування двох реальностей – реальності війни і реальності нормального звичного життя – про що воно свідчить? Можливо про те, що ми, зіткнувшись із жорстокістю і несправедливістю, все одно потребуємо базових надбань, класичної філософії, класичного мистецтва. Чи навпаки – про те, що жодна класична філософія, жодні наука та мистецтво не здатні зупинити вбивцю, не

спроможні притлумити потребу зла стверджуватись за чужий рахунок, підживлюватись чужою трагедією, заповнювати собою чийсь простір, чийсь життя, чийсь майбутнє.

Університет, як на мене – ідеальне місце, де доречно покладатися на минуле і говорити про майбутнє, не боячись звучати при цьому смішно. Досвід мудрості і надбань, який стоїть за нашими плечима, є вагомою підставою розглядати історію, як невід’ємний спадок, із якого можна вибирати необхідні для кожного наступного покоління знання та концепції. Університетські аудиторії – це саме про перспективу, про впевненість, яка дозволяє тобі будувати життєві плани, відштовхуючись від досвіду нібито мудрого людства. Приходячи сюди вперше, ти так чи інакше маєш певну візію свого життя. Освіта, як будь-яка інша форма інвестиції – вона ж загалом про майбутнє, про його обов’язковість. Нерозумно прагнути отримати знання про світ і не мати наміру в цьому світі залишатися. Освіта так чи інакше – про наївність і мужність кожного наступного покоління, яке прагне довіритись минулому і не відводити погляду від майбутнього. Ось лише майбутнє не завжди тішить – іноді воно відверто лякає відсутністю в ньому мінімуму розсудливості і любові. Іноді його, це майбутнє, важко розгледіти за руїнами будинків. Іноді майбутнє не проглядається за мороком теперішнього. Особливо коли ти обираєш своє майбутнє в країні, яка відчайдушно намагається захиститись і відстояти себе, посеред часу, наповненого такою кількістю болю та несправедливості, що саме поняття майбутнього викликає скепсис і недовіру. Як можна пройти крізь таку густу концентровану темряву, не загубивши себе? Як можна існувати з пам’яттю, наповненою такою кількістю мороку? Загалом – наскільки серйозними є наші спроби вибудувати прозору часову перспективу, стоячи поміж наших спалених університетів?

Іноді видається, що людство доволі легко втратило відчуття історії, що відбувся певний часовий збій, і ми далі лишаємося десь на чорних сходах ХХ століття, марно намагаючись вийти назовні. Ілюзія того, що всім нам вистачило розуму і сумління завершити ХХ століття, з його геноцидами і м’ясорубками, зіграла з Європою злий жарт. Виявилось, що ми виносило з минулого не лише родинний спадок знань і висновків, але й самогубчий тягар комплексів і фобій. Зло, як виявилось, не належить до вантажу, який можна залишити в минулому. Ми так чи інакше забираємо його з собою. Ми можемо його засуджувати, ми

можемо його вивчати, ми можемо розуміти його нехитру природу – проте ми не можемо від нього кінцево відмовитись, не можемо домовитись зі своїми божевільними сусідами про недопустимість вигорілих вулиць і розтрощених будинків. Зло достатньо легко мімікрує і набирає ваги в щоразу нових обставинах. Його легко відновити через брак і викривлення інформації, через пропаганду, через популізм. Його нескладно накачати реваншизмом і шовінізмом, недалекоглядністю і суспільною безвідповідальністю. Більше того – лишаючи зло непокараним, ми приречені мати з ним справу знову. Радянська імперія, один із головних монстрів ХХ століття, в своїх теперішніх географічних окресленнях, у своєму нинішньому психоемоційному стані, є яскравим і кривавим прикладом того, як непокараність зла, непроговореність злочину і невизнання провини призводять до того, що суспільство легко надається до нового виплеску несправедливості, до нових убивств, до нових сутінків історії. Філософія в цьому випадку не допомагає. А що допомагає? Зброя тих, хто захищається. А ще готовність довго, нестерпно довго, на межі можливого, триматись за потребу справедливості, вірячи в скінченність зла і в неунікненність покарання для злочинців.

ХХІ століття, яке тут, на цій частині континенту могло створити за минулі десятиліття ілюзію відносного спокою, виявилось пасткою, відтермінованим продовженням тієї чорноти, що накривала європейські міста якихось сто років тому. Насправді ця чорнота нікуди не поділась, вона лише чекала, аби набути природніх для неї форм. Але чи дійсно Європа не мала шансів розгледіти в Росії останніх десятиліть монстра, що готується до чергового стрибка? Прогавивши Чечню і Грузію, безсоромно довго торгуючись із режимом, який навіть не приховував своїх реваншистських амбіцій, на кого би тепер мала нарікати Європа, раптом виявивши поруч із собою загрозу нової континентальної війни? Входячи в нове століття, ми лишили вхідні двері відчиненими для демонів минулого. І як потрібно в майбутньому вивчати історію та філософію, аби надійно убезпечити себе від повернення цих демонів?

Університет – місце, де хочеться говорити про мудрість і складність людини, про присутність у нас усіх розуміння того, що ми хочемо і чого ми прагнемо, інакше кажучи – про присутність у нас стратегії. Причому – не стратегії виживання, але стратегії життя. Чи

є в людства стратегія? Що загалом людство мало б думати, читаючи новини про можливість третьої світової? Чи мало б воно почуватися наляканим, чи принаймні здивованим? І чому б воно мало дивуватись у першу чергу? Припускаю, що найбільш неочікуваною (і саме тому такою болючою) в умовах війни виявляється крихкість того, що ми вважаємо базовим і непорушним – крихкість справедливості, вразливість законності, ілюзорність безпеки. Адже найбільш беззахисними є речі, чия вага зазвичай не є очевидною. Скажімо, культура. Чи освіта. Вони не вважаються пріоритетними, від них відмовляються в першу чергу, їхня відсутність довгий час може бути не поміченою. Їхня нестача, зрештою, багато чого і пояснює.

Минулого століття наші з вами території були територіями двох світових війн. Нині Європа має розкіш – не стикатися з цим злом безпосередньо. Нині між російською армією і кордонами об'єднаної Європи лишаються українці, нагадуючи своїм щоденним опором де насправді проходять кордони Європи. Гадаю, ніхто не готовий одного ранку прокинутись і побачити за вікном смерть. Але іноді ти мусиш робити вибір і захищати те, без чого життя втрачає сенс, захищати своє право на майбутнє. В цьому новому столітті ми, українці, знову є суспільством із поколінням, що виростає в час війни. З дітьми, чие прийняття світу формується в час повітряних тривог та блекаутів. Фактично, це війна, що закладається в пам'ять, відпускається в майбутнє. Нам доведеться з цим жити. Нам доведеться давати собі з цим раду. Ми змушені захищатись, відстоюючи своє право на існування. А потому ми змушені будемо повертати собі своє право на радість і щастя. Сковорода, якого ми тут згадали, говорив, що джерелом нещастя є наша безпорадність. Нині нам навряд чи можна закинути безпорадність. Мені видається, Україна сьогодні доволі переконливо нагадує, як багато в нашому, доволі цинічному і жорстокому світі важать такі речі, як чесність і відповідальність. А ще видається, що українці, які нині відбиваються від ворога, намагаючись вистояти і зберегти себе, захищають те, що ми можемо назвати нашим спільним простором, з його спільними ідеями, знаннями та історією. Сьогодні ми, великою мірою, захищаємо не лише свої університети, а й університети старої Європи, яка не завжди знаходить у собі сміливість засуджувати зло. Втім, це вже тема для іншої розмови. Мені лише хотілося ще раз нагадати, що цей щоденний опір, який чинять українці – вони не лише

про біль і відчай. Вони так само про силу тих, хто має право бути щасливими. І хто не має наміру від цього права відмовлятися.

Вроцлав, 22.05.2026 р.